

TURİZM SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT OF TOURISM SECTOR AND ITS SIGNIFICANCE IN THE TURKISH ECONOMY

Ali ÇİMAT*
Ozan BAHAR**

ÖZET

Türkiye’de de turizm sektörü, özellikle 1980 yılından sonra büyük bir gelişme göstermiş ve ülkenin ekonomik sıkıntılar yaşadığı dönemlerde büyük bir döviz girdisi sağlayarak dış açıkların giderilmesinde, işsizliğin azaltılmasında, ödemeler bilançosunun iyileştirilmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, turizmin Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemini, gelişimini ve temel ekonomik büyüklükler açısından durumunu ikincil verileri kullanarak analiz etmektir. Türkiye’ye gelen toplam yabancı turist sayısı, turizm geliri, turist başına harcama, turizmin milli gelir, ihracat ve toplam yatırımlar içindeki payı ile turizm tesis ve sayısını içeren söz konusu veriler; turizmin 1980 yılından günümüze çok büyük bir gelişme kaydettiğini ve Türk ekonomisinin en önemli sektörlerinden biri olduğunu göstermektedir. Turizm gelirleri ile turist sayısının daha da artırılması açısından çevreyle uyumlu, rekabetçi ve sürdürülebilir politikalar izlenebilirse, Türkiye’nin ileri yıllarda uluslararası turizm gelirinden çok daha fazla pay alması mümkün olacaktır. Bu da, toplumsal refahı en kısa sürede yükseltecektir.

Anahtar Sözcükler: *Turizm Ekonomisi, Türkiye’de Turizm Sektörü, Türkiye Ekonomisi ve Turizm.*

ABSTRACT

Tourism sector in Turkey has shown great progress since 1980. Contribution of foreign currency while the country was having economic problems, helped to decrease foreign debt and unemployment. The aim of this study is to analyze the place of tourism in Turkish Economy and development of tourism within economic indicators by using secondary data. The data showing the number of tourists coming to the country, income earned from tourists, amount of expenditure per tourists and the share of tourism from GDP, investments and exports, indicate that tourism is one of the most leading sectors in Turkish Economy from 1980’s onwards. It will be possible for Turkey to have a greater share from international tourism sector earnings if more competitive and sustainable policies are implemented in the future; and this will increase social welfare in the possible shortest period.

Keywords: *Tourism Economy, Tourism Sector in Turkey, Turkish Economy and Tourism.*

* Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F., Öğretim Üyesi

** Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F., Doktora Öğrencisi

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, turizm, dünya ekonomisinde en hızlı gelişen ve genişleyen sektörlerden biri haline gelmiştir. Turizm, çoğu zaman diğer bir çok endüstri gibi bölgesel veya ulusal kalkınma için bir araç olarak kullanılmıştır. Turizm sektörü, yaygın biçimde gelir, iş ve vergi gelirlerinin oluşturulmasında, ödemeler dengesi problemlerinin hafifletilmesinde, bölgesel ve ulusal ekonomik gelişmelere katkıda bulunmada rol oynayan önemli bir faktör olarak yerini almıştır.

Türkiye'nin aktif dış turizmi özellikle 1980'lerden itibaren önemli bir gelişme göstermeye başlamış ve ülke ekonomisine çok büyük katkı sağlayan gelir kaynaklarından biri durumuna gelmiştir. Ayrıca dünyadaki bütün turistler için de Türkiye popüler bir turist çekim merkezi halini almış, özellikle 1983-1989 yılları arasında turist sayıları ve turizm gelirleri bakımından Türk Dış Turizminin, diğer geleneksel turizm gelirlerine göre artış oranı bir önceki yıla karşılaştırıldığında %127 ile rekor düzeye çıkmıştır. Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı 1980 yılında %0.6'dan, 2001 yılında % 6.0'ya; bununla beraber turizm gelirlerinin toplam ihracat içindeki payı da aynı dönemlerde %11.2'den %28.8'e yükselmiştir (<http://www.turizm.gov.tr.15.02.2003>). Turizm, Türkiye için önemli bir döviz kaynağı oluşturarak, yeni istihdam olanaklarının meydana getirilmesinde dolayısıyla da işsizliğin azaltılmasında ve ödemeler dengesi problemlerinin giderilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle de turizm sektörü, Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejisinde anahtar sektör olarak kabul edilebilecek bir konuma sahiptir .

Çalışmanın amacı, turizmin Türk ekonomisindeki yeri konusunda bilgi vermek, Türkiye'nin Avrupa ve dünya turizmi içindeki payını incelemek, Türkiye'nin turizm yatırımlarının ve gelişme sürecinin bir değerlendirmesini yapmak ve son olarak da Türkiye'de turizmin ekonomik sonuçlarını kısaca açıklamaktır.

TURİZMİN TÜRK EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Turizm, günümüzde döviz girdisini artırıcı ve istihdam sağlayıcı özellikleriyle ulusal ekonomiye katkıda bulunan, uluslararası kültürel ve toplumsal iletişimi sağlayıcı ve bütünleştirici etkisi ile dünya barışının korunmasında büyük payı olan bir sektördür. Türk ekonomisinin de vazgeçilmez temel taşlarından birisi olan turizm, bugünkü dış ticaret açığına, enflasyona ve işsizliğe çare arayan hükümetlerin önemle üzerinde durduğu bir konudur.

Türkiye, coğrafi konumu itibari ile eski dünya kıtaları olan Asya, Avrupa ve Afrika arasında doğal bir köprü gibidir. Bu nedendir ki tarihin

ilk devirlerinden beri kıtalar arası ilişkileri büyük ölçüde Anadolu toprakları üzerinden olmuştur. Göçler, savaşlar, istilalar, ticaret yolları ve haberleşme için Anadolu toprakları sürekli kullanılmış ve birçok uygarlığın beşiği olmuştur. Tüm bu uygarlıkların birleşimi, bugünkü Anadolu kültürünün temelini oluşturmuştur (Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü, 1997:3).

Türkiye’de ekonomi politikalarının geniş bir perspektifle tartışılmaya başlandığı 1960’lı yıllar, turizmin öneminin de kavranmaya başladığı yılları ifade etmektedir. Ancak hedefler ve gerçekleşme sonuçlarına göre turizm yatırımlarına ayrılan pay 1980’li yıllara kadar toplam sabit sermaye yatırımlarının %0,7’sini geçememiştir. 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu sektörün bugünkü düzeyine ulaşmasında belirleyici rol oynamıştır. Avrupa turizm pastasından %2.5, dünya turizm pastasından %1.8’lik pay alan Türk turizmi, özellikle gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde moda ülke konumuna gelmiştir (Demirtaş,2000:2-4). Turizmin Türk ekonomisindeki yerini değerlendirirken uluslararası turizmdeki gelişmeler de dikkate alınmalıdır. Özellikle son yıllar da uluslararası turizm, gerek turist hareketleri gerekse gelirleri açısından büyük bir büyüme göstermiştir. 1988 yılında 394 milyon olan dünya turist sayısı, 2001’de 692 milyona; aynı şekilde, 1988 yılında 204 milyar Dolar olan dünya turizm gelirleri, 2001’de 463 milyar Dolara ulaşmıştır (Tablo: 1).

Tablo :1 Dünya Turizmine Katılanların Sayısı ve Turizm Gelirleri.

Yıllar	Turist Sayısı	Turizm Gelirleri (Milyar \$)
1988	394.000.000	204
1989	426.000.000	221
1990	458.000.000	268
1991	463.000.000	277
1992	502.000.000	314
1993	518.000.000	321
1994	550.000.000	353
1995	564.000.000	401
1996	595.000.000	434
1997	613.000.000	444
1998	628.000.000	445
1999	652.000.000	454
2000	696.000.000	477
2001	692.000.000	463

Kaynak: www.worldtourism.org.13.10.2002.

Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme

Uluslararası turizmin sürekli ve kesintisiz artışı, gelişen birçok ülkenin devamlı büyüyen bu endüstriye ilgi duymasına neden olmuştur. Türkiye gibi gelişen bir ülkenin pazar payı almak üzere uluslararası turizm endüstrisine ilgi duymasının nedenleri ise kısaca şöyle belirtilebilir (Manisalı-Yarcan,1987:9):

- Turizm talebi her geçen gün hızla artmaktadır.
- Turizm döviz darboğazı sorunlarına çözüm getirebilmektedir.
- Turizm endüstrisinin gelişme maliyetleri düşük olabilmektedir.
- Turizm ekonomik kısıtlamalardan, tarife ve kotalardan daha az etkilenmektedir.

Türk ekonomisinin genel trendi hem hizmet ve hem de sanayi sektörlerinde üretimin ve talebin genişlemesi yönündedir. Bu nedenle turizm, ekonominin genel trendine uygun olarak gelişmektedir. Türkiye'nin geleneksel tarım ve sanayi ürünleri ihracatından, gerekli döviz gereksinimini bütünüyle kapatacak bir gelişme beklemek, kısa ve orta vadede gerçekleşmesi zor bir olasılıktır. İşçi dövizleri ve dış finansman girdileri ise her zaman istenen boyutlara ulaşamamaktadır. Bundan dolayı dış aktif turizmin, Türkiye için önemli döviz girdisi sağlayabileceği görülmektedir. Çünkü turizmde bir ülkenin mal ve hizmetlerini müşterinin ülkesine kadar göndermek zorunluluğu yoktur. Böylelikle, ihracı mümkün olmayan servet ve hizmetler bir döviz kaynağı haline getirilebilmektedir.

Bir başka önemli olgu da, Türkiye'de hızlı nüfus artışı karşısında fazla işgücünün massedilememesidir. Bu durum, bir yandan çarpık sanayileşmeye, öte yandan tarım kesiminde gizli işsizliğe yol açmaktadır. Kırsal alanlardan kentlere olan göç sosyo-ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle turizm, işsizlik sorununu çözmede de önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca turizmin Türk ekonomisi içinde artan etkinliğinin bir sonucu olarak özellikle 1980'li yıllardan sonra yabancı turist sayılarında, turizm gelirlerinde ve turist başına yapılan harcamalarda bir artış gözlenmektedir (Bkz.Tablo: 2).

1980 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı 1.288.060 bin kişi iken bu sayı 1996 yaklaşık sekiz kat artarak 8.614.085 bin kişiye ulaşmış, 1997 yılında %11.1 artarak 9.689.004 bin kişi olmuştur. 2000 yılında da bir önceki yıla göre %45 artarak 10.428.153 bin kişiye ulaşmış ve 2001 yılında ise 11.618.969 kişi olmuştur. 1980 yılında elde edilen turizm geliri 326.654 bin Dolar iken 1997 yılında yaklaşık 22 kat artarak 8.088.549 Dolar olmuş, 1998 yılında %3.5 azalarak 7.808.940 Dolara gerilemiş ve 2000 yılında da bir önceki yıla göre %46.7 artarak 7.636.000 Dolara yükselmiştir (www.turizm.gov.tr.02.03.2003). Aynı şekilde, 1980 yılında 253.6 Dolar olan turist başına harcama, 2001 yılında 717.5 Dolara ulaşmıştır. 1980 yılından günümüze kadar, hem ülkeye gelen turist sayısında hem de turizm

gelirlerinde artış gözlenmekle birlikte, 1998 ve 1999 yıllarında bir gerileme söz konusudur. Bunun nedeni, ülkede son yıllarda yaşanan terör olgusunun belirgin bir rol oynaması, yaşanan deprem felaketi, dünya ülkelerinde kapitalizmin durgunluk sürecinde bulunması, İspanya, Yunanistan, Portekiz gibi ülkelerin fiyatlarda önemli oranda dampinge gitmesi ve Türkiye'nin sezonluk turizm anlayışından 12 ay turizm stratejisi anlayışına geçememesi etkin bir rol oynamıştır (Demirtaş,2000:4).

Tablo 2: Yıllar İtibariyle Türkiye'ye Gelen Toplam Turist sayısı,Turizm Geliri ve Turist Başına Harcama

Yıllar	Toplam Turist Sayısı	Turizm Geliri (Milyar \$)	Turist Başına Harcama (\$)
1980	1.288.060	326.654	253.6
1981	1.405.311	381.268	217.3
1982	1.391.717	370.320	266.1
1983	1.625.099	411.088	253.0
1984	2.117.094	840.000	396.8
1985	2.614.924	1.482.000	566.7
1986	2.391.085	1.215.000	508.1
1987	2.855.546	1.721.117	562.7
1988	4.172.727	2.355.295	567.5
1989	4.459.151	2.556.529	570.3
1990	5.389.308	3.225.000	621.3
1991	5.517.897	2.654.000	519.7
1992	7.076.096	3.639.000	533.0
1993	6.500.638	3.959.000	668.1
1994	6.670.618	4.325.000	674.0
1995	7.726.886	4.957.000	684.0
1996	8.614.085	5.962.100	748.0
1997	9.689.004	8.088.549	876.0
1998	9.752.697	7.808.940	879.5
1999	7.485.308	5.203.000	736.0
2000	10.428.153	7.636.000	764.3
2001	11.618.969	8.932.000	717.5

Kaynak: www.turizm.gov.tr.02.03.2003

Türkiye'nin sahip olduğu turistik potansiyele karşın, dünya genelinde ve özellikle de Akdeniz bölgesindeki pazar payı küçüktür. Dünya turizminin odak noktalarından birini oluşturan Türkiye, dünya turizminde, gelen turist sayısı ve turizm gelirleri açısından ancak %1.5-2 düzeyinde düşük bir paya sahiptir. Türkiye kendisine yönelik turizm talebini arttırabilmek ve ekonomik

Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme

gelişmesini tamamlayabilmek için turizm talep koşullarını çok iyi analiz etmek durumundadır (Küçüktopuzlu,1991:109).

Türkiye’de Turizm Sektörü

Türkiye’de, turizm uzun yıllar güneş, deniz, kum, doğal güzellikler gibi kaynakları kullanma ve teknolojisi basit bir iktisadi faaliyet olarak görülmüştür. Ülkenin döviz darboğazı ve işsizlik gibi başlıca sorunlarına turizmin çözüm getireceği beklenmiş ve sektörün son yıllarda gösterdiği büyük gelişmeyle Türk ekonomisinin ve dolayısıyla kalkınmanın önemli unsurlarından biri olmuştur.

Türkiye’de turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri 1940’lardan sonra fark edilmiş, 1963 yılından 1980’li yıllara kadar, zamanla gelişme eğilimi göstermiştir. Türkiye’ye yönelik yabancı turizm talebinin dünya ortalamasının üstünde olduğu 1980 sonrası ise Türk turizmi için bir dönüm noktası olmuştur. Turizm bu yıllardan sonra ekonomik, sosyal ve çevresel yönleri ile birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Çünkü Türkiye’de elde edilen sayısal büyüklüklerin sahip olduğumuz doğal ve tarihi zenginliklerin karşılığı olmadığı görülmüştür. Bunun için yasal düzenlemeler yapılarak turizm teşvik kanunları çıkartılmış, vergi ve gümrük muafiyetleri özel döviz tahsisleri verilmiştir. Bu önlemlerle büyük gelişmeler sağlanmış 1984-1990 yılları arasında turizm ortalama %12.1 büyüyen bir sektör olmuştur (Turizm Bakanlığı,1998:57).

Turizmin lokomotif görevi üstlenerek kalkınmada oynadığı rol, devlet politikalarının belirlenmesinde göz ardı edilmemiştir. Sektör, 1985’den sonra ekonominin geneli içinde üstüne düşeni fazlasıyla yerine getirmiştir. Son yıllarda, global olarak yaşanan mali kriz ve durgunluk turizm sektörünü de etkilemiş ve bu durum devletin kalkınma politikaları içinde ağırlıklı olarak yerini almıştır. Toplam ihracatın %28.8’ne ulaşan turizm gelirleri daha da arttırılmaya çalışılmaktadır (Turizm Bakanlığı,1998:1) .

Tablo 3: Türkiye'ye En Fazla Turist Gönderen Ülkeler

Ülkeler	Gelen Turist Sayısı		
	2000	2001	2002
Almanya	2.277.502	2.884.051	3.480.844
Rusya	676.958	757.446	945.678
İngiltere	915.285	845.536	1.040.228
ABD	515.090	429.563	247.837
Romanya	265.175	180.911	180.161
Fransa	449.545	524.170	522.808
İran	380.877	327.146	432.224
Avustralya	320.582	360.363	376.995
İsrail	312.304	310.604	271.024
Hollanda	440.290	632.975	871.560
Bulgaristan	381.697	540.452	833.848
İtalya	218.785	315.286	211.069
İsveç	148.561	200709	203.830
Yunanistan	218.670	197.258	280.307
Belçika	256.881	310.296	313.436
Yugoslavya	285.930	287.833	367.313
Danimarka	100.967	126.034	165.248
Norveç	67.517	87.704	94.831
Finlandiya	53.440	64.283	80.851
Sudan	1.924	1.976	2.210
Kuzey Kıbrıs	103.250	91.237	94.209
Toplam	10.428.153	11.618.969	13.246.875

Kaynak: www.turizm.gov.tr.02.03.2003

Tablo 3'de, 2000-2002 yılları arasında Türkiye'ye en fazla turist gönderen 21 ülke görülmektedir. Almanya, İngiltere, Rusya, ABD, Fransa ve Bulgaristan Türkiye'nin müşteri portföyünü oluşturan belli başlı ülkelerdir. Ayrıca, 1997 verilerine göre, Türkiye dünyada en çok ziyaret edilen ülkeler arasında 19., turizm gelirlerinde ise 13. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin dünya turizmdeki payı ise %1.6'dır (Temes,1999:19) .

Turizmin istihdam sağlama olanaklarına gelindiğinde, 1995 yılında Türkiye'de turizm sektöründe istihdam edilenlerin 129.000 kişi yani toplam işgücünün %0.07'si olduğu görülmektedir (Tavmergen,1998:33). 1997 verilerine göre ise konaklama sektöründe 262.000, turist rehberi olarak da 7000 kişinin istihdam edildiği bilinmektedir. Dolaylı ve doğrudan istihdam açısından aile fertleri ile birlikte yaklaşık 10.000.000 insan geçimini turizm sektöründen sağlamaktadır (Tunç-Saç,1998:93).

Görüldüğü gibi, Türk turizmi son yıllarda uluslararası turizme uyum sağlayacak şekilde bir gelişme göstermekte ve ekonominin karşılaştığı darboğazların aşılmasında da en önemli politikalarından biri olma yolundadır.

Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme

Çünkü turizm sektörü dünyada hızla gelişmekte, teknolojideki ilerleme ve hız da bu gelişmenin yakıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik yönden gelişmesinde, turizmin taşıdığı rolün ileriye dönük korunabilmesi ve sürdürülebilmesi şarttır (Çakılcıoğlu,2000).

Türkiye'nin Turizm Gelirleri

Türkiye'de turizmin talep koşulları dünyadaki bir çok turist için çekici gelmektedir. Bu nedenle turizm ülke ekonomisinin de hiç de küçümsenmeyecek bir paya sahip olmaktadır. Özellikle bu sektörün değerinin anlaşılacak önem verilmeye başlandığı 1980'den sonra, elde edilen turizm gelirlerinde artış olduğu gözlenmiştir. Son 30-35 yılda gerek turizm gelirleri, gerekse ülkeye gelen turist sayısında %40'dan fazla artış olmuştur. 1996 yılı turist geliş sayısındaki yıllık artış itibari ile Türkiye Avrupa sıralamasında İtalya'dan sonra %12 ile ikinci sırada yer almıştır (Tavmergen,1998:33). Turizmden elde edilen döviz gelirlerinin ülke ekonomisindeki önemini en net şekilde ortaya koyan veriler turizmin ulusal gelir içindeki payı ve turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranıdır.

Turizm Gelirlerinin Ulusal Gelir İçindeki Payı

Türkiye'de turizm gelirlerinin ulusal gelir içindeki payı planlı kalkınma dönemiyle birlikte çok küçük oranlarda artmış ve bu pay ancak 1984 yılından sonra %1'in üzerine çıkabilmiştir. Bunun nedeni de 1980'den sonra bu sektöre önem verilmiş olması ve yatırımların hızla artmış olmasıdır. 1980 sonrası turizm ile ilgili olarak alınan kararlar içerisinde en önemli olanı 1983 yılında çıkarılan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'dur (Kozak vd.,1997:88).

Tablo 4: Türkiye'de Tesis ve Yatak Kapasitesinin Gelişimi

Yıllar	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
1980	511	56.044
1985	689	85.995
1990	1.260	173.227
1995	1.796	286.463
1996	1.886	301.524
1997	1.933	313.298
1998	1.954	314.215
1999	1.907	319.313
2000	1.824	325.168

Kaynak: Celal Toprak, "Dün Eleştirilen Yatırımlar Bugün Türkiye'nin Can Simidi Oldu", **Türkiye'de Vizyon**, Ekim-Mart 2001, s. 57.

Bu kanun, Türkiye'de turizm sektörünü düzenleyip, geliştirecek dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturmuş ve o zamana kadar yapılamayan pek çok konuyu teşvik kapsamına almıştır. Bundan sonra turizm de gözle

görülür bir canlanma olmuş, turizm talebindeki artış yatırımları uyarmış ve teşvik etmiştir.Tablo 4’de görüldüğü gibi, 1980’de tesis sayısı 511 iken 2000’de 1.824’e, aynı dönemde yatak sayısının 56.044’den 325.168’e yükselmesi, çıkarılan teşvik yasalarının ve turizme verilen önemin bir sonucudur. Turizmin ülke ekonomisindeki yerini belirten göstergelerden biri de turizm gelirlerinin ulusal gelir içindeki payıdır. Tablo:5’te bunun yıllar itibari ile gelişimi görülmektedir.

Tablo 5: Turizm Gelirlerinin Ulusal Gelir İçindeki Payı (Milyon \$)

Yıllar	Ulusal Gelir	Turizm Gelirleri	Ulusal Gelir İçindeki Pay (%)
1963	7.422.2	7.7	0.1
1966	10.157.7	12.1	0.1
1970	9.951.3	51.6	0.5
1975	37.598.0	200.9	0.5
1980	57.198.3	326.7	0.6
1982	52.853.0	370.3	0.7
1984	48.986.5	840.0	1.7
1985	52.897.6	1.482.0	2.8
1990	150.060.7	3.225.0	2.1
1992	153.627.5	3.639.0	2.4
1993	158.171.0	3.959.0	2.3
1994	132.825.9	4.321.0	3.3
1995	165.519.4	4.957.0	3.0
1996	183.577.0	5.962.1	3.2
1997	194.305.0	8.088.5	4.2
1998	204.611.0	7.808.9	3.8
1999	185.267.0	5.203.0	2.8
2000	201.217.0	7.636.0	3.8
2001	148.166.0	8.932.0	6.0

Kaynak: www.dpt.gov.tr.01.04.2003

Tablo:5’de görüleceği gibi, turizmin ulusal gelir içindeki payı 1984 yılından itibaren önemli ölçüde artmış, 1994 yılından sonra da ortalama %3 düzeyinde seyretmiş ve 2001 yılı itibariyle %6 olarak gerçekleşmiştir. Uygulamada, turizmin ulusal gelire olan etkisi hesaplanırken sadece dış turizm hesap edilmiş, iç turizm hesap edilmemiştir. İç turizmin de ulusal gelire eklendiği düşünülürse %3’lük bu oran daha yüksek seviyelere çıkacaktır . Dolayısıyla, turizmin ülke ekonomisi ve ulusal gelir içindeki payının görünenden daha yüksek olduğu kabul edilmektedir (Yarcan, 1996:44). Ancak bu oran tam olarak bilinmemektedir. Turizmin genel ekonomi içindeki gerçek yerini belirleyebilmek için, Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC) beş yıl süren bir çalışma neticesinde Birleşmiş Milletler’inde kabul ettiği “Ulusal Uydu Muhasebesi” adı verilen yeni bir

Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme

muhasabe sistemini geliştirmiştir (Han-Fang,1997:357). Bu kavramla turizmin genel ekonomi içindeki yeri yeniden sorgulanmaktadır.

Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki Payı

Turizmin ekonomik göstergelerinden bir diğeri de, turizmden elde edilen döviz gelirlerinin ihracattan elde edilen gelire oranıdır. Uluslararası turizmden elde edilen gelirler, ek ihracat veya görünmeyen ihracat şeklinde ülkenin ödemeler dengesine olumlu katkılar yapmaktadır (Tutar,1994:24).

Başlangıçta sadece “güneş, doğa, kum” turizmine ağırlık verilerek yapılan ve yalnızca turistik yatak kapasitesinin artırılmasıyla, yabancı turistlerden sağlanacak dövizlerin mümkün olan en üst düzeye çıkarılabileceği şeklindeki turizm politikası, son yıllarda yerini turizmin oldukça çeşitlendirilmesi ve tüm yıla yayılması, ayrıca çevre faktörünün ihmal edilmemesinin gerektiği şeklinde bir anlayışa bırakır olmuştur (Bayer,1990:135).

Tablo 6’da da görüleceği üzere, Türkiye’nin turizm gelirlerinin ihracat gelirleri içindeki payı 1963 yılında %2.1 iken, son yıllarda ihracata teşvik primum verilmesi ve yukarıda bahsedilen politika değişiklikleri sonucu bu oran %27-28 gibi oldukça yüksek değerlere ulaşmıştır. 1980-1984 yılları arasında bu oran %11 iken, 1984-1994 yıllarında iki katına çıkmış ve 2001’de ise %28.8’e yükselmiştir.

Tablo 6: Türkiye’nin Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirleri İçindeki Payı (Milyon \$)

Yıllar	İhracat Gelirleri	Turizm Gelirleri	İhracat Gel. İçindeki Pay (%)
1963	368.0	7.7	2.1
1966	490.0	12.1	2.5
1970	588.0	51.6	8.8
1975	1.401.1	200.9	14.3
1980	2.910.1	326.7	11.2
1982	5.746.0	370.3	6.5
1984	7.133.6	840.0	11.8
1985	7.958.0	1.482.0	18.6
1990	12.960.0	3.225.0	24.9
1992	14.715.0	3.639.0	24.7
1993	15.345.0	3.959.0	25.8
1994	18.106.0	4.321.0	23.9
1995	21.636.0	4.957.0	22.9
1996	23.082.1	5962.1	25.8
1997	26.246.0	8.088.5	30.8
1998	26.881.4	7.808.9	29.0
1999	26.588.0	5.203.0	19.6
2000	27.485.0	7.636.0	27.8
2001	31.000.0	8.932.0	28.8

Kaynak:www.dpt.gov.tr.01.04.2003

Bu bağlamda, uluslararası turizmin Türkiye ekonomisine büyük katkılar sağladığı görülmektedir. Ayrıca turizmde tüketim, üretimin yapıldığı yerde gerçekleştiğinden, ihracatçı ülke için navlun ve benzeri ihraç giderleri de söz konusu olmamaktadır (İlkin-Dinçer,1991:21). Dolayısıyla, Türkiye sahip olduğu eşsiz güzellikleri çevreyle de uyum içinde olacak şekilde kullanarak, turizm gelirlerini zaman içerisinde daha da arttırabilecektir.

TÜRK TURİZMİNİN AVRUPA VE DÜNYA TURİZMİ İÇİNDEKİ YERİ

Türkiye'nin de içinde yer aldığı Avrupa Bölgesi, dünyada en çok turist alan bölge olmaya devam etmektedir. Ancak 1975 yılında Dünya turizm hareketlerindeki payı %69.2 olan Avrupa kıtasının, 1997 yılında payının küçülmekte olduğu görülmektedir. Uluslararası turizm hareketine katılan toplam 613 milyon kişinin %59'u Avrupa Bölgesini ziyaret etmiştir. 1997 yılında yine Dünya genelinde elde edilen 444 milyar \$ turizm gelirinin %49.3'ünü Avrupa Bölgesi almıştır (Tunç-Saç,1998:100-102).

1997 yılında Avrupa'da en çok ziyaret edilen 20 ülke sıralamasında 66.9 milyon turist girişi ve %18.5 pazar payıyla Fransa 1. sırada, 43.4 milyon kişi ve %12 pazar payıyla İspanya 2. sırada, 34 milyon kişi ve %9.4 pazar payıyla İtalya 3. sırada yer alırken 9 milyon kişi ve %2.5 pazar payıyla Türkiye 14. sırada yer almıştır (Turizm Bakanlığı,1998:149).

1997 yılında Avrupa'da en çok turizm geliri elde eden 20 ülke sıralamasında 30 milyon Dolar gelir ve %13.8 pazar payıyla İtalya 1. sırada, 28.3 milyon Dolar gelir ve %13 pazar payıyla Fransa 2. sırada, 26.5 milyon Dolar gelir ve % 12.2 pazar payıyla İspanya 3. sırada yer alırken, Türkiye 7 milyon Dolar gelir ve %3.2'lik pazar payı ile 9. sırada yer almıştır .

Türkiye, Dünyada en çok ziyaret edilen 40 ülke sıralamasında 1997 verilerine göre, 9 milyon turist ve %1.5 pazar payı ile 19. sırada, Dünyada en fazla turizm geliri elde eden 40 ülke sıralamasında 7 milyon Dolar gelir ve %1.6 pazar payı ile 16. sırada yer almıştır. Dünyada en fazla turizm harcaması yapan 40 ülke sıralamasında ise 1.2 milyon Dolar harcama ve %0.3 pazar payı ile 39. sırada yer almıştır (Turizm Bakanlığı,1998:149).

Türk turizminin son 10 yıllık bilançosu incelendiği zaman büyük gelişmeler kaydettiği ve birçok ülke ile rekabet edebilir düzeye geldiği görülmektedir. Ancak bu gelişmelere rağmen Dünyada ve Avrupa'da ve özellikle Güney Avrupa'da, Türkiye'nin turizm hareketleri dolayısıyla da turizm gelirlerinden yeterince yararlanamadığı açıkça ifade edilebilir.

Türkiye'nin Turizm Yatırımları ve Gelişme Süreci

Turizmde yatırım, turizm işletmesinin amacı olan faaliyetlerin tatmin edici koşullar içinde yapılabilmesi, geliştirilmesi, rekabet gücünün korunabilmesi vb. için, bir yıldan uzun süre kullanılacak sermaye mallarının temin edilmesi ve gerekli döner sermaye varlıklarının satın alınmasıdır (Kuru-Özen,1998:37). Diğer bir deyimle; turizm yatırımları, turistlerin konaklamaları, yeme-içmeleri, eğlenme ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılayan tesis, arazi ve teçhizatların bütünüdür.

Turizm önemli bir ekonomik faaliyet olmasına rağmen, bu alanda planlanan yatırımlar 1983'lü yıllara varıncaya kadar tüm sektörler içerisindeki en düşük yatırımlar olmuştur (Ağaoğlu,1994:15). 1983 yılında çıkarılan 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile Türkiye'de turizm yatırımlarının teşviki artmış, altyapı yatırımlarını devletin, üstyapı yatırımlarını da özel kesimin yapması öngörülmüştür (Kozak,1995:13) .

Turizm talebi, yatırımları uyarmış ve teşvik etmiştir. 1990 yılında sektöre yapılan yatırım 2.6 trilyon TL olmuş ve bunların %85'i özel kesim tarafından üst yapıya yönelik olarak yapılmıştır. Bu durum, toplam turizm yatırımları içinde özel sektörün payının arttığını ve çıkarılan teşvik yasalarının olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir (Özaslan,1992:12).

Tablo 7'de, yıllar itibari ile turizm yatırımlarının sabit sermaye yatırımları içindeki payı gösterilmektedir. Tablo'da görüldüğü üzere, turizm yatırımları, toplam yatırımlar içinde önemli bir yer tutmakla beraber 1984 yılına gelinceye kadar ortalama % 1,0 düzeylerinde seyretmiştir. Ancak 1984'den sonra özel sektör yatırımlarının artmasıyla bu oran %4 seviyelerine yaklaşmıştır.

Turizm sektörünün ulusal gelire katkısı %6 düzeyindedir. Kuşkusuz bu oranın, Türkiye ekonomisinin kalkınmasına ve daha refah seviyelere çıkmasına fayda sağladığı apaçık ortadadır. Bu nedenle de turizm sektörüne yatırım yapmak ülkenin ulusal gelirini ve turizm talebini artıracaktır (Çelik, 1991:15).

2020 yılına doğru turizmde talep hacminin tüm dünyada 1.602 milyon kişi gibi çok büyük bir rakama ulaşacağı öngörülmektedir. Böylesi bir talep artışının arz cephesini de ciddi ölçüde sarsması ekonominin doğal mekanizması içinde beklenen bir durum olacaktır. Dolayısıyla talepteki genişleme arz piyasasında da şiddetli bir rekabeti beraberinde getirecek, hem dünyadaki diğer ülkelerin hem de Türkiye'nin yatırım kararlarını ve planlarını yeniden ve daha ciddi bir şekilde gözden geçirmelerine sebep olacaktır. Çünkü sektör, Türk ekonomisinde önemli bir görevi üstlenmiştir ve ilerleyen yıllarda ekonominin en önemli sektörü olamaya adaydır (Küntay,1992:17).

Tablo 7: Türkiye’de Toplam Yatırımlar ve Turizm Yatırımlarının Yıllar İtibariyle Seyri (Milyon \$)

Yıllar	Toplam Yatırımlar	Turizm Yatırımları	Pay (%)
1963	5.443.142	23.908	0.4
1966	6.606.615	42.194	0.6
1970	10.890.761	83.014	0.8
1975	18.505.653	86.919	0.5
1980	17.774.502	83.832	0.5
1984	17.951.235	174.501	1.0
1985	20.982.513	274.511	1.3
1990	27.116.000	1.060.000	3.9
1993	29.403.000	620.000	2.1
1995	1.839.774.000*	44.513	2.4
1996	3.543.800.000*	79.477	2.3
1997	7.722.672	159.302	2.1
1998	12.977.101	368.200	2.8
1999	18.580.704	666.231	3.6
2000	18.600.000	469.400	4.0

* Bu Değerler TL.’dir.

Kaynak: TOBB, **Ekonomik Rapor 99**, TOBB Yayını, Ankara 2000; www.tursab.org.tr. 01.01.2003

Türkiye’de Turizmin Ekonomik Sonuçları

Turizmin ekonomik sonuçları olarak; dış ödemeler dengesi, istihdam, ulusal gelir, yabancı sermaye girişi ve bölgesel gelişme üzerindeki etkileri dikkate alınabilir. Dünyada turizm talebi ve bunun sonucunda turist harcamaları hızla artmakta ve mal ihracına göre turizm daha kolay döviz akışı sağlayan bir ticaret biçimi olmaktadır. Turistik mal ve hizmetlere yapılan harcamalar bir döviz akımı doğurarak döviz artışı yada azalışı şeklinde ödemeler dengesini olumlu veya olumsuz etkilemektedir.

Türkiye açısından da turizm, önemli döviz girdisi sağlayan bir yatırım ve pazarlama alanıdır. Turizm sayesinde, ihracı mümkün olmayan bir çok kaynak ülke ekonomisine döviz girdisi sağlamaktadır. Hiç kuşku yok ki, özellikle gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu ciddi ödemeler dengesi açıkları ile karşı karşıyadır. Bu ülkelerin önemli bir bölümü, Türkiye de dahil olmak üzere, turizmi söz konusu açıklarını kapatmak için bir araç olarak görmektedir (Aruoba-Alpar, 1992:113). 1998 yılı verilerine göre, Türkiye’de turizmin dış ticaret açığını kapatma payı %41 olmuştur ki, bu oran 1980 yılında %6.5 olarak gerçekleşmiştir (<http://www.tursab.org.tr/12.htm>.19.02.2002).

Ekonomik kalkınmanın en önemli amaçlarından biri, ülkenin tüm insanlarına gelir kazandırıcı iş sahaları açmaktır. Gelişmekte olan ülkelerin

Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme

ortak özelliklerinden biri de, açık ya da gizli yüksek işsizlik oranlarıdır. Bu bakımdan turizmin emek yoğun bir endüstrisi oluşu gelişmekte olan ülkeler açısından bir dayanak oluşturmaktadır. Turizm işletmeleri, turistik ürün üretiminde ve bunu sunmada ve daha birçok faaliyetinin yerine getirilmesinde insan gücünden geniş ölçüde yararlanmaktadır. Dolayısıyla ülkedeki emek arzı fazlalığı bu sektörde büyük ölçüde istihdam edilebilecektir.

Türkiye için turizmin, istihdam oluşturduğu bilinen bir gerçek olmakla beraber, etkisini tam anlamıyla belirlemek mümkün değildir. Çünkü turizm, yatırım aşamasından her hizmetin verildiği en son aşamaya kadar dolaysız ve dolaylı çok çeşitli iş olanakları oluşturmaktadır. Dolayısıyla da turiste hizmet veren yerlerde, istihdam edilen kişilerin pek çoğu turizmle ilgisi olmayan ama aynı veya benzer işlerde çalışan kişilerden çok güç ayırt edilebildiğinden bu konuda güvenilir bir istatistik ortaya koymak zordur (Akat,1997:55). Ancak 1989 yılı sonunda sadece otel ve restoranlarda istihdam edilenlerin 135.000 kişi civarında olduğu bilinmektedir. Oysa 1983 yılında aynı alanda istihdam edilenler bu sayının yarısından daha azdır (İlkin-Dinçer,1991:29). 1997 yılı verilerine göre, dolaylı ve doğrudan istihdam açısından yaklaşık 10 milyon insan bu sektörde çalışmaktadır. Doğal olarak turizm belgeli tesislerin artmasıyla bu sayı her geçen gün artacaktır. Sonuç olarak turizm, emek-yoğun özellik arz etmekte ve bu sektörde istihdam önemli bir unsur oluşturmaktadır.

Türkiye’de II. Dünya Savaşından sonra globalleşmeye paralel olarak, yabancı sermaye girişine ılımlı bakmaya başlamış ve 1954 yılında 6224 sayılı “Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası”nı çıkarmıştır (Seyidoğlu, 2001:689). Bu yasanın çıkmasıyla beraber 1980 yılına kadar turizme yönelik yabancı sermaye miktarı 228 dolar iken 1995 itibariyle 14.649 milyon Dolara, firma sayısı 91’den 2930’a, fiili girişler ise 7.609 milyon Dolara ulaşmıştır. Yabancı sermayenin etkisinin, ülke ekonomisi açısından önemli olduğu artık bilinen bir gerçektir. Çünkü Türkiye’de sermayenin yetersiz, kaynakların kıt, dış borçların da fazla olması, ülkenin yabancı sermaye çevrelerinden yüksek faizle borç almasını gerektirmektedir. Bu nedenle, Türk ekonomisi açısından turizm kesimine yönelik yabancı sermaye yatırımları finansmana katkısı, eğitim olanaklarının sağlanması, turistik tesislerin pazarlanması, dış talebin arttırılması, kalifiye insan gücü yetersizliğinin giderilmesi, ülkeye döviz girdisi sağlanması ve istihdam oluşturmaları açısından büyük önem arz etmektedir.

Turizm ve bölgesel gelişme açısından Türkiye’de turizmin ekonomik sonuçlarını incelemek gerekirse; turizm, ülkenin gelişmesine katkıda bulunurken, endüstri merkezleri dışında kalan bölgelerin dengeli kalkınmasına ve gelişmesine de yardımcı olmaktadır. Gerçekten de endüstriyel açıdan yeterli kaynak ve gelişme olanağı bulamamış bölgelerin, iyi

bir planlama neticesinde turistik yönden kalkınmaları ve ekonomilerini düzeltmeleri mümkündür (Bahar, 2000:17).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm, milyonlarca etkileşimin bir arada ortaya çıktığı, kendine özgü tarihi ve dili olan ve çok sayıda insanın katıldığı bir kitle hareketi niteliğini kazanmıştır. Turizm uçak şirketleri, deniz yolları, tren, kiralık araba şirketleri, seyahat pazarlamacıları ile sorunlara çare bulan kişiler, pansiyonlar, restoranlar ve toplantı merkezleri gibi kimi büyük kimi küçük iş kollarından oluşan 41 farklı alt sektörle bağlantılıdır (Lundberg vd.,1995:4) ve bünyesinde yüzlerce yan kuruluşu barındıran bir şemsiye görünümündedir. Ayrıca turizm, günümüzde telekomünikasyon ve enformasyondan sonra 21. Yüzyıla damgasını vuran, dünyanın üç temel hizmet sektöründen biri durumundadır (Crouch-Ritchie,1999:138).

Dünya Turizm Örgütü (WTO) verilerine göre, 2000 yılında uluslararası turizm hareketleri bir önceki yıla göre %7.4 artış göstererek 698 milyon kişi, aynı şekilde turizm gelirleri de %4.5 artarak 476 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (Üner-Kayaman,2001:101). Yine WTO verilerine göre, 2020 yılında uluslararası turizm hareketlerine katılan kişi sayısının 1.6 milyara ve turizm gelirlerinin de 2 trilyon Dolara ulaşması beklenmektedir. Ayrıca, yükselen refah düzeyine paralel olarak, seyahate ayrılan gelirin ve ulaşım olanaklarının artması ile büyüyen turizm pastasından en yüksek payı almak için turist çeken ülkeler arasındaki rekabetin de buna paralel olarak artacağı öngörülmektedir.

2001 yılında, Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı bir önceki yıla göre %11.4 artarak 11.618.969 bin kişiye ulaşmıştır. Aynı şekilde turizm gelirleri de %16.9'luk artışla 8.932.000 milyar Dolar olmuştur. Türkiye'de 2001 yılı itibariyle turizm gelirlerinin ulusal gelir içindeki payı %6.0, ihracat gelirleri içindeki payı %28.8 ve toplam yatırımlar içinde turizm yatırımlarının payı da %4.0'dır. 1980 yılında sırasıyla bu rakamlar %0.6, %11.2 ve %0.5'dir. Yani turizmin, son yirmi yılda ülke ekonomisine çok büyük katkılar sağlayarak, kalkınmada önemli bir rol üstlendiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Ancak, Türkiye son yıllarda turizmde çok yüksek performans sergilemesine ve sahip olduğu turistik arz potansiyeline rağmen dünya genelinde ve özellikle de Akdeniz bölgesinde pazar payı küçüktür. Dolayısıyla da, dünya turizminin odak noktalarından birini oluşturan Türk turizminin amacı, büyüyen dünya turizm pazarındaki payını daha üst seviyelere çıkarmak olmalıdır.

Bu bağlamda turizm, günümüzde döviz girdisini artırıcı ve istihdam sağlayıcı özellikleriyle ulusal ekonomiye katkıda bulunan, uluslararası kültürel

Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme

ve toplumsal iletişimi sağlayıcı ve bütünleştirici etkisi ile dünya barışının korunmasında büyük payı olan bir sektördür. Türk ekonomisinin vazgeçilmez temel taşlarından birisi olan turizm, bugünkü dış ticaret açığına, enflasyona, işsizliğe çare arayan ve hükümetlerin önemle üzerinde durduğu bir konudur. Çünkü turizm geliştirilmesi, ülkede ekonomik kriz nedeniyle son iki yıldır darboğaza giren tüm sektörlerin ve ülke insanının ekonomik sorunlarını aşmasını kolaylaştıracak bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, turizm sektörü dünyada hızla gelişmekte, teknolojideki ilerleme ve hız da bu gelişmenin yakıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik yönden gelişmesinde, turizmin taşıdığı rolün ileriye dönük korunabilmesi ve sürdürülebilmesi şarttır. Yapılan çalışma, Türkiye'de diğer sektörlerle nazaran turizm sektöründe istenilen ölçüde sağlıklı veri bulunamaması nedeniyle sınırlı kalmıştır. Bundan sonra yapılması düşünülen araştırmalar, özellikle birincil verilere dayandırılarak geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, O. K. (1994) *Turizm Yatırımlarında Kaynak Kullanımı ve Verimlilik Sorunları*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları:520, Ankara.
- AKAT, Ö. (1997) *Turizm İşletmeciliği*, Ekin Kitapevi, Bursa.
- ARUOBA, Ç., ALPAR, C. (1992) *Türkiye Ekonomisi Sektörel Gelişmeler*, Özyurt Matbaacılık, Ankara.
- BAHAR, O. (2000) Turizm Talebini Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Güney Ege Turizmi Açısından İncelenmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi S.B.E.
- BAYER, M Z. (1990) *Turizm ve Çevre Konferansı*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- CROUCH, G. I, RITCHIE J. R. B. (1999) Tourism, Competitiveness, and Societal Prosperity, *Journal of Business Research* 44.
- ÇAKILCIOĞLU, M., Sürdürülebilir Turizm, http://www.kentli.org/makale/meh_sur.htm. 20.03.2000.
- ÇELİK, N. (1991) *Turizm Sektörüne Retrospektif ve Prospektif Bir Bakış*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Sayı 36.
- DEMİRTAŞ, E. (2000) *Türkiye ve Bazı Avrupa Birliği Ülkelerinde Turizm Yatırımlarına Verilen Teşvikler*, İzmir Ticaret Odası Yayını, Yayın No:80, İzmir.
- HAN, X., FANG, B. (1997) Measuring The Size of Tourism And Its Impact in An Economy, *Statistical Journal of the UN Economic Commission for Europe*, Dec.1997, Vol.14 Issue 4.

- İLKİN, A., DİNÇER, M. Z. (1991) *Turizm Kesiminin Türk Ekonomisindeki Yeri ve Önemi*, TOBB Yayın No:217, AYDB:106, Ankara.
- KOZAK, M. (1995) Türkiye’de Turistik Arz İle İlgili Bazı Ekonomik Değişkenlerin Dış Turizm Talebi Üzerine Etkisi, *Tügev Dergisi*, Sayı33.
- KOZAK, N. (1999) *Turizm Mevzuatı El Kitabı*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- KOZAK, N. ve diğerleri (1997) *Genel Turizm*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- KURU, Ş., ÖZEN, T. (1998) *Turizm Yatırımları*, Özkan Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- KÜÇÜKTOPUZLU, F. (1991) *Türkiye’ye Olan Turistik Talebin Yapısal Analizi*, Turizm Yıllığı, Sınai Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara.
- KÜNTAY, B. (1992) *Turizm Sektöründeki Zengin Potansiyelimiz İlgili Yabancı Çevrelerce de Biliniyor*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Sayı 40.
- LUNDBERG, E. D., STAVENGA, M.H. and KRISHNAMOORTHY, M. (1995) *Tourism Economics*, Canada: John Wiley& Sons, Inc.
- MANİSALI, E., YARCAN, Ş. (1987) *Türk Turizm Endüstrisi Araştırması*, Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- ÖZASLAN, İ. (1992) *Turizm Toplantıları*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1992-1, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, H. (2001) *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul.
- TAVMERGEN, İ. (1998) 2000 Yılı ve Türk Turizmi, *Ticaret Borsası Dergisi*, İzmir.
- TEMES, O. (1999) Turizmde Rakip Ülkeler ve Türkiye, Mezuniyet Tezi, Gazi Üniversitesi T.T.E.F., Ankara.
- TOBB (2000) *Ekonomik Rapor 99*, TOBB Yayını, Ankara.
- TOPRAK, C. (2001) Dün Eleştirilen Yatırımlar Bugün Türkiye’nin Can Simidi Oldu, *Türkiye’de Vizyon*, Ekim-Mart 2001.
- TUNÇ, A., SAÇ, F. (1998) *Genel Turizm*, Detay Yayınevi, Ankara.
- Turizm Bakanlığı (1998) *Turizm 98*, Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Turizm Bakanlığı (1998) *Türk Turizminin Ekonomi ve Sosyal Yaşam İçindeki Yeri*, 1.Turizm Şurası, Ankara.
- Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü (1997) *Türkiye’de Turizm Yatırım Olanakları ve Yatırım Süreci*, Ankara.
- TUTAR, E. (1994) *OECD Üyesi Türkiye’de Turizm Sektörünün Ekonomiye Katkıları*, Mersin.

*Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine
Bir Değerlendirme*

ÜNER, M. M., KAYAMAN, R. (2001) Türkiye’de Etkin Bir Turizm Teşvik ve Geliştirme Sisteminin Temelleri Üzerine Davranışsal Bir Deneme, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl 12, Güz.

YARCAN, Ş. (1996) *Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma*, B.Ü. Yayını, İstanbul.

<http://www.tursab.org.tr>

<http://www.turizm.gov.tr>

<http://dpt.gov.tr>

www.worldtourism.org.

Copyright of Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal / Akdeniz Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakultesi Dergisi is the property of Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.